

נט"י בחופניו

צביקה ספייר

לע"נ סבתי שושנה בת הרב יהודה הכהן ע"ה

פתיחה:

במס' ידיים¹ שנינו: "בכל הכלים נותנים לידיים אפי' בכלי גללים בכלי אבנים בכלי אדמה. אין נותנים לידיים: לא בדפנות הכלים ולא בשולי המחץ ולא במגופת החבית ולא ייתן לחבירו בחופניו מפני שאין ממלאין ואין מקדשין ואין מזין מי חטאת ואין נותנין לידיים אלא בכלי".

כונת המשנה ברישא לחדש שאמנם צריך דוקא כלי לנטילת ידיים אך גם כלי שאינו נחשב ככלי לקבלת טומאה נחשב כלי לנט"י. ובסיפא המשנה אומרת שיש שלשה דברים שלא נחשבים ככלי לנטילה למרות שיש להם בית קיבול: א. שברי כלים (אינם נחשבים כלי). ב. מגופת חבית (אינה עשויה לשם קיבול). ג. ידי אדם (אינם כלי).

ממשנה זו עולה שידי אדם - גם אם אפשר ליצור בתוכם קיבול - אינם נחשבים ככלי, ולכן פסולים לנטילה.

בתוספתא דידיים² שנינו: "נותנים ארבעה או חמישה זה בצד זה ואינם חוששים משום ד' דברים: משום שמא נטמאו ומשום שמא נעשתה בהן מלאכה, ומשום שמא לא ניטלו מן הכלי ומשום שמא לא ניטלו מן הרביעית. אבל הנוטל והנותן לחבירו בחופניו ידיו טמאות, שמא תחילה לא נטל מן הכלי".

בתוספתא בגי' זו א"א לדייק, שכן ישנן גי' שונות ואין אפשרות להכריע, אלא יש לדון לפי גי' כ"א מהראשונים.

הרשב"א³ מביא את התוספתא הנ"ל, וזו גירסתו: "אבל הנוטל והנותן לחבירו בחופניו ידיו טמאות, שמתחילה לא נטל מן הכלי". מגי' זו משמע שלחופניו של אדם אין דין כלי, ולכן אינן כשרות לנט"י. אם זו בלבד כונתה יש לפרשה שהאחרון, שהמים באו על ידיו מחפני חבירו נטילתו פסולה. דין זה מובא בניגוד לדין ברישא. ברישא, כיון שכולם נטלו בב"א - ע"י הפעולה האחת נחשבות כל הידיים כיד אחת, ולכן גם אם המים נפלו לו על ידי הראשון ואח"כ עברו משם לידי השני - זה נחשב כאילו עברו ממקום למקום על יד אחת. לכן אין להפריד את הידיים ולחשוש שמא המים שבאו ליד השניה נפסלו ע"י טומאה מיד ראשונה או ע"י שנעשתה בהם מלאכה. וכן אין לחשוש שמא אינם נחשבים מים שבאו מכלי מפני שבאו מיד ראשונה דכל הידיים נחשבות כיד אחת, וביד אחת אין את כל החששות הנ"ל. בסיפא לעומת זאת מדובר על נטילה בבי' שלבים שונים. כאשר אחד נוטל את ידיו ואח"כ נוטל את ידי חבירו מאותם מים, כיון שאין רואים את ידיהם כיד אחת דלא ניטלות בפעולה אחת, המים שבאים לידי השני כבר לא נחשבים כבאים מן הכלי, ולכן נטילתו פסולה. כך היה אפשר לכאור' לפרש את התוספתא.

¹ פ"ב מ"א.

² פ"ב אות ג'.

³ בחידושין לחולין קז. ד"ה "האי אריתא".

א. חידוש ר"ת:

הרשב"א⁴ מביא בדין נט"י בחופניו חידוש של ר"ת. ר"ת סובר שאדם יכול ליטול יד אחת ואח"כ לתת ממנה מים על היד השניה ונטילתו תהא כשרה. הרשב"א בחידושו מנמק זאת: "וכיון שתחיי הנטילה היה מן הכלי באחת מידינו תו לא צריך". ועוד כתב: "לפי שכיון שבא לידו אחת מן הכלי - כח כלי קרי ביה, אינו דומה לנוטל בחופניו של חברו שלא מכח כלי בא ליד זה כלל". דין זה מסביר מדוע התוספתא דיקדקה לכתוב כנימוק: "שמתיחלה לא נטל מן הכלי". המילה "שמתיחלה" לא מוסברת לפי הפי' לעיל, ואלו לפי ר"ת דוקא בגלל שהראשון לא נטל מן הכלי נטילת השני פסולה, אך אם הראשון היה נוטל מן הכלי נטילת השני היתה כשרה.

ב. פסק הב"י והשו"ע:

באופן שהב"י⁵ מביא את דברי הרשב"א בחידושו משמע שהבין ממנו שיש לקבל את חידושו של ר"ת וזאת בגלל הדיוק מהתוספתא כר"ת, ואלו לפי ההסבר הרגיל, המילה "שמתיחלה" אינה מובנת. אך לעומת הרשב"א בחידושו מביא הב"י את דברי הרשב"א בתוה"ב שכותב שהעיקר כהרמב"ם נגד ר"ת. הרמב"ם⁶ כותב לגבי אדם שרוצה ליטול ב' ידיו כאחת ואין שם אדם אחר שיצוק על ידיו: "מניח הכלי בין ברכיו וצק על ידיו או יטה החבית על ידיו ויטול", ובאפשרויות הללו נוטל ב' ידיו כאחת (ואז צריך פחות מים⁷). אפשרות שלישית היא שנוטל ידיו ע"י שצק מהכלי על יד אחרת ואח"כ נוטל הכלי בידו האחרת וצק על הראשונה, וז"ל: "נוטל ידו אחת וצק בזו על זו וחוזר וצק בראשונה על השניה". אם הרמב"ם היה סובר כחידושו של ר"ת היה אומר שגם באפשרות הזו יכול להשתמש במים מידו הראשונה ולצקת אותם על ידו השניה. מכאן לומד הרשב"א שהרמב"ם לא סובר כר"ת. כנראה שהרשב"א סובר שאם החידוש אינו מוכרח - כמו שרואים מהרמב"ם שהתעלם מדיוק זה בתוספתא - עדיף שלא ליפסוק אותו.

אך לפי"ז איך תוסבר התוספתא? הרי מדויק שם כר"ת. יתכן שהרשב"א מסתמך עד כך שישנן ג"י שונות בתוספתא, והראיה שהרמב"ם⁸ חלק על דין זה. אפשר עוד להוסיף שג"י זו בעצמה בעייתית דוקא לפי ר"ת. הרישא מדברת בדי והי שנטלו בב"א ונטילתם כשרה ובדאי נטלו מכלי. היינו מצפים שהמקרה שבא בניגוד יהיה שונה בפרט המרכזי, שנטלו בזאח"ז, ולא שיהיה שונה לגמרי. אם

⁴ בחידושו שם ובתוהב"א ב"ו ש"ג.

⁵ ס"ק קנ"ט אות ו'. וכאשר הביא את תוהב"א, שאומר שעיקר כרמב"ם, כתב: "אבל בתוהב"א כתב וכו'", משמע שקודם לכן היה אפשר להבין שעיקר כר"ת".

⁶ פ"ו מברכות הל"ג.

⁷ דצריך רביעית לכל יד כאשר נוטל בנפרד, ע"י שו"ע סי' קס"ב סעי' ד': "או ישפוך על כל אחת רביעית".

⁸ ובהל' ברכות פ"ו הל"א כתב הרמב"ם: "ולא ייתן לחבירו בחופניו שאין חופניו כלי". ויתכן שכך גרס בתוספתא.

מדובר באחד שנטל מן הכלי נטילה כשרה ואח"כ נתן על ידי חברו, זה המקרה המנוגד, שכאשר נוטלים יחד נחשבים יד אחת ובזאח"ז אינם נחשבים כיד אחת. ואלו לפי ר"ת מדובר שהראשון שבכלל לא התכוין ליטול בעצמו כיון שלא נטל מן הכלי, וההו"א להכשיר את נטילת השני היא מכיון שיצר הראשון קיבול ע"י חופניו וזה יחשב ככלי. מקרה זה אינו מקביל כלל למקרה ברישא, ונראה שאינו קשור כלל.

סיוע לדחיית הדיוק מהתוספתא מביא הבי"י מהמרדכי⁹ שהביא תוספתא זו ולמד ממנה שהנוטל מידו אחת על חבירתה אסור. בדפוס שלפנינו המרדכי גורס בתוספתא: "ידיו טמאות כמתחילה שלא נטל מן הכלי", ולפי"ז אין מקום לדיוק של הרשב"א כר"ת. מ"מ גם שם יש ג"י מדפו"י של מרדכי שגרס כמו הרשב"א "שמתחילה", ועיקר ראית הבי"י היא עצם הפסק של המרדכי נגד חידושו של ר"ת. וכן הביא **משבולי הלקט**¹⁰ את **התרומה**¹¹ שחולק על ר"ת.

בבדק הבית¹² משמע שמקבל את ר"ת רק באופן מסוים, ובשו"ע¹³ פסק אותו כדעת י"א, כל"ז: שבמקום שנוהגים כך יש להם על מי לסמוך. הרמ"א כותב שנהגו כר"ת "אך סברא ראשונה עיקר ולכן יש להחמיר לכתחילה". במצב של דיעבד בודאי אפשר לסמוך על הקולא של ר"ת ושם כך יש לברר מהי הקולא של ר"ת.

ג. סברת ר"ת:

עצם הדין שמובא בשם ר"ת יוצר ב' חידושים: א. כח הכלי אינו פוסק ביד הראשונה. ב. אם אין שום הגבלה באפשרויות לצקת מיד על חבירתה משמע שלא חוששים גם למקרים שהמים ביד הראשונה טמאים (כגון שנטל בפחות מרביעית) ופסולים לנטילת היד השניה. החידוש הראשון כתוב במפורש בשם ר"ת בראשונים שהביאוהו. החידוש השני אינו מפורש ואינו הכרחי, כיון שאפשר לומר שר"ת דיבר במקרה שאין בעיה של טומאה בהעברת המים מיד ליד, כפי שיתבאר לקמן בדברי בדק הבית. הבי"י מביא את **תה"ד**¹⁴ שמעתיק **תוס' ישנים** מסוטה וז"ל: "על מנהג העולם שזורקים מן הכלי לידו אחת ואח"כ משפשפה בחבירתה שפיר דמי כיון דמתחילה נטל מן הכלי, כדתניא בתוספתא דידיים. אבל הנותן מים לחבירו בחופניו ידיו טמאות שמתחילה לא נטל מן הכלי, הא אם מתחילה נטל מן הכלי טהורות. והא דתניא במס' ידיים¹⁵: נטל ידו אחת ושפשפה בחברתה טמאה, התם איירי שאין מתכוין אלא ליטול ידו אחת ולכך שיפשף בחברתה טמאה". מהתו"י הנ"ל משמע בהכרח גם הח"י השני, כיון שכאשר משפשף יד שנטל בחברתה ודאי שיש בעיה של טומאה ומדוע לא תטמא היד

⁹ ברכות פ"ח רמז ר"א.

¹⁰ ס"י קלו'.

¹¹ ס"י עח'.

¹² שם.

¹³ ס"י קנטי סעי' ו'.

¹⁴ תשו' רנטי'.

¹⁵ פ"ב מ"ג.

הטמאה את זו שטהורה כמו ששנו במשנה שהביאו!¹⁶ התוס' תירצו שבמשנה מדובר באחד שהתכוין באותה נטילה ליטול רק יד אחת, והיד השניה היא טומאה חיצונית לנטילה ולכן היא פוסלת אותה. ר"ת והנוהגים כמותו מדברים על מקרה שבו ישנה מראש כונה ליטול את שתי הידיים בנטילה אחת המתבצעת בבי' שלבים ולכן אין בעיה של טומאה. על חיי זה של תוס' משיג הבי"י בבדק הבית ואומר ש"שום תלמיד טועה כתבו ואינו מן התוס'". לדעתו ר"ת דיבר רק במקרה שאין בעיה של טומאה, ולכן הוא מביא שתי אפשרויות:

אפש' ראשונה: כגון שנטל ידו אחת וטיהר אותה ועתה בא לטהר את ידו השניה במים הבאים מידו הטהורה. כאן היד משמשת רק כתחנת מעבר למים ואינה משתתפת בעצם הנטילה.

אפש' שניה: כגון שנטל ידו אחת מרביעית, שאינה מקבלת טומאה, ובאותם מים יכול לטהר גם את ידו השניה¹⁷. כאן היד משתתפת עם חבירתה בתהליך אחד מתמשך, וכיון שבראשונים האחרים שהביאו את ר"ת לא מפורש החיי לגבי טומאה לא השיג עליהם הבי"י. אך על תו"י הנ"ל הוצרך להשיג בבדק הבית כיון שמדובר במפורש לא כמו שהוא צייר את דעת ר"ת. לפי"ז צ"ל שבי' החידושים של ר"ת מתבססים על סברות שונות. משמע שהחיי בתוס' לגבי בעיית הטומאה נובע מסברת יד אחת שסברו הראשונים ברישא של התוספתא שהכונה ליטול את שתייהן בתהליך אחד היא זו שגורמת שיד לא תטמא את חבירתה, כלוי שהן תיחשבה כיד אחת והמים יחשבו כעוברים ממקום למקום על אותה יד. כמו שבתהליך נטילה רגיל המים שנופלים על חלק אחד של היד אינם מטמאים את שאר היד אלא מטהרים את שאר היד כאשר שוטפים אותה, כך גם כאשר נוטלים כמה ידיים בב"א, המים שנוגעים ביד אחת אינם מטמאים את היד האחרת, כיון שמדובר במעשה נטילה אחד והידיים נחשבות לגביו כיד אחת¹⁸. סברא זו מורחבת ע"י תו"י גם לתהליך נטילה מתמשך, שבו יד אחת ניטלת בתחילה ואח"כ חבירתה, וגם שם הכונה מראש ליטול את שתייהן בתהליך אחד מחשיבה אותן, לגבי תהליך זה, כי יד אחת ולכן הן לא תטמאנה אחת את השניה. סברא זו לבדה פותרת את כל ד' החששות כמבואר בתוספתא וממילא פותרת גם את דין הכלי. אי"כ ב' החידושים בתו"י יכולים לנבוע מסברא אחת, כלוי גם

¹⁶ אמנם בעיה זו שונה מבעיית הטומאה שהוצגה לעיל - שהמים נטמאו ביד הראשונה (כגון שהיו פחות מרביעית) ולכאוי פסולים לנטילת היד השניה. אך תוס' לא סייגו את מנהג העולם גם בבעיה זו. ולכן, כיון שבמנהג שהביאו ישנה ודאי בעיית טומאה אחת ולא סייגו לגבי השניה - משמע שאינם חוששים כלל לבעיית הטומאה. לקמן יתבארו הסברות השונות לפתור את בעיית הטומאה והנפק"מ בניהם.

¹⁷ מדוע לא יפסלו מים אלו מחמת שנעשתה בהם מלאכה ביד הראשונה! אפשר לומר שבדין מלאכה קובעת דעתו של האדם כפי שרואים במים שהנחתום מדיח בהם את ידיו (ידיים פ"א מ"ה) שכיון שאינו מתכוין לעשות מלאכה אלא במים שעולים על ידיו שאר המים כשרים לנט"י, וכן מסברא נראה שדעתו של אדם קובעת בהגדרת המלאכה. לכן, כיון שאין נטילת יד אחת מועילה, אלא חייב ליטול את שתייהן לסעודה, אין זה נחשב מלאכה לגביו עד שנטל את שתייהן. אם פוסלים את נטילת ידו השניה גם נטילת ידו הראשונה אינה חשובה לו. בדין טומאה מסתבר שההגדרות הן יותר אוניקטיביות כיון שטומאה זה דבר שנובע מאליו ואינו תלוי בכונת האדם. וע"י שו"ע הרב ס"י קנט' סעי' יג' כיצד הביא את דרך הנטילה ע"י חופניו באופן שלא יוצר בעיה של מים שנעשתה בהם מלאכה, וכך כנראה פי' את השו"ע. מ"מ אין נראה כונת בדק הבית ושו"ע כן.

¹⁸ שו"ע ס"י קס"ב סעי' ה'. וע"י בשי' הגר"א לקמן.

החשבת היד השניה כניטלת מן הכלי יכול להיות מוסבר ע"י כך שהיא מחוברת, לגבי נטילה זו, ליד הראשונה.

הב"י לא מקבל סברא זו משום שפשוט לו שנט"י בזו אחר זו אינה יכולה להחשיב את הידיים כאחת. דנהי דכאשר כל הידיים ניטלות בפעם אחת אז המעשה מחשיבם כיד אחת, אך כאשר ניטלות בבי' שלבים מופרדים אין לראותן כיד אחת כיון שאין זה באמת מעשה אחד אלא בי' מעשים. מעשה אחד יכול להחשיב את בי' הידיים לאחת בי' מעשים אינם יכולים להחשב כמעשה אחד ע"י כונה בעלמא, ולכן הן לא תחשבה כיד אחת.

לכן סובר הב"י שהחידוש של ר"ת לגבי כח כלי עומד בפ"ע, ונובע מסברא אחרת. הח"י הוא שהיד, שמשמשת מעבר בין הכלי ליד הניטלת, אינה מהוה הפסק לגבי דין המים הבאים מהכלי. זו סברא מיוחדת בדין כלי, שכיון שמקור המים מהכלי, מעברם ע"י היד אינו מבטל את מקורם (הכלי).

לכן **השו"ע**¹⁹ אשר פוסק את ר"ת כ"י"א מביא את חידושו באופן שבאר בבדק הבית, דיד ראשונה ניטלה מרביעית ולכן אין בעית טומאה כאשר נוטל ממנה על ידו השניה, והח"י הוא רק לגבי דין כלי. ומכיון שרמ"א לא חלק על המחבר לכן משמע שסובר כמותו בדעת ר"ת.

ד. שיטת הגר"א בהבנת ר"ת:

הגר"א²⁰ בביאור שי' הי"א בשו"ע (ר"ת) מבאר את התוספתא לשיטתם. מ"ש ברישא "דנוטלים ד' והי' זה בצד זה...ואינם חוששים מפני ד' דברים וכו'" ה"ה אם נטלו בזאח"י אחד מידי חבירו, וגם זה מאותה סברא דידיהם נחשבות כיד אחת. התוספתא בהמשך אומרת, שאם ניטלת הראשון לא היתה מן הכלי, ניטלת הבא אחריו ג"כ פסולה, ויש לדייק שאם הראשון נטל מן הכלי אז ניטלת השני מידיו של הראשון ג"כ כשרה מסברת יד אחת דאיירי בה ברישא. לפי הגר"א התוספתא יותר מובנת לפי חידושו של ר"ת כיון שהרישא מדברת על אותה המציאות של הסיפא. השינוי היחיד הוא שברישא נטל מן הכלי והסיפא משנה רק את הפרט של הכלי ובכך באה בהקבלה למקרה ברישא. לפי ההסבר הקודם שהובא לעיל בתוספתא לשי' ר"ת לא היתה הקבלה בין הרישא לסיפא כיון שלא הוסבר שטעם החי' של ר"ת הוא הטעם של יד אחת שקיים ברישא. לכן לא היה שייך לומר שהרישא מדברת גם על האפשי' של ר"ת. לפי הגר"א הדיוק של הסיפא כבר כלול ברישא. הב"י שלא מקבל את סברת יד אחת בדין ר"ת לא יוכל לפרש כך את התוספתא, ולכן ישאר הדוחק בכך שהסיפא אינה מקבילה לרישא.

לכן הגר"א מקבל את סברת התו"י בתירוצם, ולפי"ז לא יחשוש לכל ד' דברים וגם לא לטומאה. לכן סובר הגר"א שתי' התו"י נכון לשי' ר"ת, ולשיטתו אפשר לשפשף ביד טמאה ואפשר לתת מים פחות מרביעית שנטמאו ביד הראשונה, על היד השניה כיון שהן כיד אחת.

הגר"א בביאורו שולח לסי' קס"ב סעי' ה' שם מובא הדין שמוסכם על כולם, המתכוין ליטול בי' ידיים בפעם אחת וכן ד' והי' בנ"א בפעם אחת, כיד אחת

¹⁹ סי' קנ"ט סעי' ו'.

²⁰ שם ס"ק י"ז, יח'.

חשיבי ואינן מטמאות זו את זו. ודאי מדובר שם בנטילה אחת ולא בנטילה מתמשכת כמו לר"ת לפי הגר"א. (העקרון המובא שם מורחב, ע"י ר"ת, בהלכה זו לפי ביאור הגר"א). בנוסף, הגר"א שולח לסי' קס"י סעי' יג', ושם מבואר הדין של "שיירי טהרה"²¹. עיקר ההלכה שם כרשב"א שבי' בנ"א נוטלים מרביעית אחת אע"ג שכ"א צריך שתבוא רביעית על ידיו שלו. והסברא היא שהמים שישארו על יד האחד ולא באו לידי השני - מחוברים ע"י ניצוק, ולכן שניהם נטלו באותה רביעית שלמה. דין זה אינו שייך כלל לסברת יד אחת אלא לדיני חיבור המים. דעת ר"ש המובאת שם כיש מתירין היא שגם אם נטלו בזאח"ז באופן נפרד - שניהם נחשבים שנטלו מרביעית, אע"ג שכאשר השני נוטל כבר אין רביעית בכלי. גם שם הסברא היא סברת שיוך המים שנמצאים עכשיו בכלי למים שהיו קודם בכלי והשלימו לרביעית, והחשבת המים הנותרים כבאים מרביעית. גם זו אינה סברת יד אחת. מים שהיו קודם לכן מחוברים אפשר לראות עדיין כשייכים לחיבור הראשון, ידים מופרדות שניטלות בשלבים נפרדים א"א לשייך אחת לשניה. לכן חידושו של ר"ת לפי הגר"א הוא עדיין חידוש יחידי אם כי ישנם חידושים ודינים דומים כנ"ל.

לפי הגר"א נוצרת קולא גדולה. ע"פ ר"ת כל ד' החששות אינם קיימים בנטילה מיד ליד. אך ישנה גם חומרא כיון שלפי הגר"א פעולת הנטילה צריכה להתחיל על היד הראשונה על מנת שנראה בה כפעולה אחת מתמשכת בעלת ב' שלבים שהופכת את הידים לאחת. במקרה שהיד הראשונה תשמש רק כתחנת מעבר למים כמו בדוגמא הראשונה שכתב בדק הבית אין אפשרות לחבר את הידים ולהחשיב את היד השניה כניטלה מכלי. הכונה לבצע פעולה אחת על שתי הידים היא המחברת, ואם יד אחת רק משרתת את השניה הן אינן נחשבות כיד אחת. לכן הגר"א יחמיר בדוגמא הראשונה שנקט בדק הבית.

ה. הבנת תה"ד בתוס' ישנים מסוטה:

תוס' דייקו מהתוספתא הנ"ל את דינו של ר"ת: "הנותן מים לחבירו בחופניו ידיו טמאות שמתחילה לא נטל מן הכלי, הא אם מתחילה נטל מן הכלי - טהורות". לפי הגר"א צ"ל שכונתם שאם הראשון התכוון ליטול בעצמו והחל את תהליך הנטילה מהכלי, התהליך מצרף את ידי חבירו להיות כיד אחת אם ידיו שלו. תה"ד שהביא את התוס' הנ"ל אינו עוסק בדינו של ר"ת אלא הביאו דרך אגב. שאלתו היא לגבי מים שנגעו בהם סתם ידים, שגזרו עליהן להיות שניות לטומאה, האם נפסלו אותם מים לנט"י. אם נסבור כאותם ראשונים שסוברים שמעיקר הדין מים שנטמאו פסולים לנטילה כמו ששמעם בתוספתא²² לכאורה אין לשאלה זו מקום. תה"ד מצדו לא מביא ראיה לפסול מהתוספתא כלל, אלא מפסקי הגאונים. כונת תה"ד היא כנראה לשאול האם בזמן הזה שאין לנו מים

²¹ ע"י סוגית "דין רביעית ושיירי טהרה".

²² פ"א תוספתא ז'. עיין ר"ש סוף פרק א': "משמע בהדיא דמים טמאים פסולים לנטילה". ועיין רא"ש שם: "והאידנא שכל המים טמאים יכול ליטול מעכו"ם... דבלאו הכי כל המים טמאים וא"א בענין אחר". ולעומתם עיין בשו"ע קנ"ט סעי' יא' בביאור הגר"א שם ס"ק לו'. ועיין ב"י קנ"ט אות יב' (הוצ' המכון) ד"ה "ומשי"כ רבינו דגוי". ועי' בהקדמה להל' נט"י.

טהורים וכתבו הראשונים שנוטלים ידים למרות זאת, האם יש להקפיד על דיני טומאה או שמא לא צריך כיון שהמים ממילא טמאים?

בתחילה הוכיח מהראשונים שעדיין מקפידים על דיני טומאה ולכן הביא דוקא מהפוסקים ולא מדיני המשנה, כיון שיתכן שהמשנה דיברה דוקא בזמן שהיו מים טהורים. לפי זה הנוגע במים עם סתם ידיו פסלם לנט"י כעיקר הדין. דסתם ידים גזרו עליהם להיות שניות לטומאה, ומשקים שנוגעים בשני הופכים לראשון לטומאה ופסולים לנט"י. אך לבסוף הוכיח מהתוספות, שלא מעמידים את הנוטל לחבירו בחופניו דוקא בידיים טהורות, שלא תמיד סתם ידים פוסלים את המים לנטילת ידים. הוכחתו אינה ברורה. יתכן שכונתו שאם היה משמע לתוספות שהנוטל מים בחופניו איירי דוקא בידיים טהורות - לא היו מביאים ראייה למנהג שנוטלים יד אחת ומשפשפים בחבירתה שישנה שם גם בעיה של טומאה. היה עדיף לומר שהמנהג לא נכון מאשר להידחק בפירושו המשנה דנטל ידו אחת ושפשפה בחבירתה דידיו טמאות. את תירוץ התוספות לגבי דין שפשוף הוא לא קיבל, מ"מ הוא קיבל מתוסי' את העיקרון שאותו שנטל בחופניו לא פסל את המים לנטילת ידים ע"י סתם ידיו שהן טמאות. כיצד דין זה מתישב עם יתר הפסקים שמורים שנגיעה ע"י סתם ידים במי הנטילה פוסלים את הנטילה כגון דין המשנה שהביא התוסי'! תה"ד חילק בין שעת הנטילה לשאר הזמן. הסברא כנראה היא דנהי דא"א להקפיד על טהרת המים קודם הנטילה מ"מ כדי שהנטילה לא תהיה חוכא, שהרי יסודה (גם אם לא מקורה) בדיני טומאה וטהרה צריך להקפיד שלפחות עצם הנטילה לא תוסיף טומאה. דין זה נפסק ע"י הרמ"א²³ ויוצר קולא גדולה כפי שיבואר בהמשך.

מהוכחת תה"ד מתוסי' יש הכרח לומר שלא הבין כגרי"א. אם תה"ד יסבור בדקדוק מהתוספתא כגרי"א הוא יתחייב להסביר שמדובר שהראשון נטל נטילה כשרה מכלי ונתן ע"י חבירו וכיון שידיהם נחשבות כאחת גם השני נטל מכלי. אם כך - גם אין בעיות טומאה כיון שיש סברת יד אחת ונפלה הוכחת תה"ד מהתוסי'. דביד אחת פשיטא שאין בעית טומאה תוך כדי נטילה, ותה"ד רצה ללמוד לגבי סתם יד מחוץ לתהליך הנטילה. לכן צריך לומר שתה"ד הבין שהדיוק הוא שהראשון לא התכוון ליטול בעצמו כלל אלא רק נטל את המים מהכלי ולכן אע"פ שידיו טמאות כיון שלא החלה עדיין הנטילה הוא לא פוסל את המים. בתוספתא עצמה מדובר גם כן שהראשון לא התכוין ליטול ידיו, אלא שלא נטל מהכלי וסבר שידיו הן עצמן ככלי ולכן נטילת השני פסולה. לפי זה ודאי חידושו של ר"ת הוא רק בדין כלי ולא בסברת יד אחת. התוסי' סברו לחדש גם את סברת יד אחת ע"י כונה אחת, אך תה"ד לא קיבל סברא זו וגם בדק הבית לא. לכן יש לסמוך על דין ר"ת באופן שכתב בדק הבית ופסקו בשו"ע.

ו. יישום חידושו של ר"ת בשעת הדחק:

בצבא (או בכל מקום אחר) כאשר נמצאים בשטח ויש מחסור במים - אם אין אפשרות ליטול ידים אפשר לאכול ע"י כפפות²⁴. מ"מ עדיף לסמוך על קולות שהובאו באיזה אופן להלכה ובכל זאת ליטול במקרה שאפשר לחסוך במים ולא

²³ ס"י קסי סעי' יא'.

²⁴ שו"ע ס"י קס"ג סעי' א'.

להגיע למצב סכנה חס ושלום. אם ישנה אפשרות להשתמש במימיה - כיון שיש בה יותר מלוג²⁵ יכולים ליטול ממנה כמה אנשים שרוצים²⁶. אחד יטול לכולם את הידים בבת אחת ע"י שכולם ישימו ידיהם קרובות אחת מתחת לשניה, אך רפיונות כדי שיבואו בהם המים²⁷, וידי כולם נחשבות כיד אחת ואינם צריכים לחשוש לד' דברים. כדי לנצל את המים יש להקפיד שהמים יכסו רק את פרקי האצבעות כמו עיקר הדין²⁸. מי שפרקי אצבעותיו נשטפו בכל חלקיהן נטילתו כשרה, כיון שגם אם לא באה על ידו רביעית ממש הרי נחשב שנטל מרביעית דניצוק הוי חיבור. מי שלא כוסו פרקי אצבעותיו בכל חלקיהן עדיין אין נטילתו כשרה אך יכול להכשירה. את המים שנפלו על חלק מאצבעותיו יכול להעביר ע"י שפשוף לכל אצבעותיו.

הנטילה מתבצעת בבי' שלבים: נטילה של חלק מהיד ואח"כ שאר היד. בבי' השלבים שתי הידים נטהרות בפעולה אחת ולכן נחשבות כיד אחת²⁹. לכן אפשר להתיחס לשתי הידים כאלו הן יד אחת שנטלה לחצאין. מדוע לא אומרים שכיון שבתחילה טוהר רק חלק מהיד - אין זו טהרה כלל אלא טומאה רגילה? ואם אומרים שהחלק הראשון טוהר - מדוע מים אלו יטהרו גם את החלק השני ולא החלק השני יטמא את המים ואת כל שאר היד? תשובה לשאלה זו נמצאת בסוגית נט"י לחצאין. שם נפסק³⁰ שהבעיה בנטילה כזו היא שאין זו דרך נטילה אך אין הבעיה שנטילה ראשונה לא הועילה, ואין בעיה שנטילה אחת מטמאת את חברתה. משמע שביד אחת אין בעיה של טומאה תוך כדי תהליך נטילתה - דאין יד מטמאה את עצמה.

אין זו סברת יד אחת של הגר"א, אע"ג שגם היא היתה פוטרת בעיה זו, מ"מ המחבר לא פסק כמותה. הגר"א דיבר על מצב שבי' השלבים הם בידיים שונות, וכיון שישען בי' פעולות טהרה נפרדות - המאחד אותן זו רק הכונה. סברא זו לא התקבלה ע"י הבי"י. כאן הידים הופכות לאחת בכל שלב ע"י שמטהרות בפעולה אחת ובוזה כו"ע מודים שנחשבות לאחת. האיחוד בין בי' השלבים נלמד מסוגית נט"י לחצאין - דאין יד מטמאה את עצמה תוך כדי תהליך נטילתה, גם אם נעשה בבי' שלבים.

²⁵ לוג לפי ר"ח נאה 345.6 סמ"ק ובחצי מימיה יש כמות גדולה מזו לכן יכול להשתמש לצורך העניין גם בחצי מימיה.

²⁶ שו"ע סי' קס"י סעי' יג'.

²⁷ מסכת ידים פרק בי' משנה ג' טוש"ע סי' קס"י סעי' יג' ועיין ב"י שם סוס"י ד"ה "וכתב הרשב"א - אלא שידי השני סמוכות וכו"ו.

²⁸ עיין שו"ע קס"א סעי' ד' ועיין מ"א שם ס"ק יג': "ויתנה וכו' ואם היה היד מלוכלך לכו"ע צריך נטילה". לכן ינקה קודם את היד בכל מידי דמנקי ואח"כ יטול רק עד קשרי אצבעותיו. כך גם לא יצטרך למים שלישיים. ע"י ביה"ל סי' קס"ב סעי' ב' סוד"ה "קצת": "וכשצריך לנקות ידיו וכו"ו.

²⁹ שו"ע סי' קס"ב סעי' ה'.

³⁰ עיין ריש פ"א מ"א ד"ה "מוסיפים". ועי' טור סי' קס"ב אות ג' (הוצ' המכוון): "אלא מה שנטל תחילה וכו"ו ושו"ע שם.

אין לחשוש שזו נט"י לחצאין ואין דרך נטילה בכך, כיון שהמחבר פסק כרמב"ם שאפי' חיבור של טופח ע"מ להטפוח מועיל לדין זה³¹, וכש"כ הכא שמשמש באותם מים.

כיון שלענין בעית הטומאה השתמשנו בסברא מסוגית נט"י לחצאין ולא בסברת יד אחת של הגר"א, סברא זו פותרת רק את בעית הטומאה כמו שמופיעה באותה סוגיא ולא את בעית הכלי. את בעית הכלי נפתור ע"פ דעת הב"י כפי פסק בשו"ע, שר"ת אינו מסתמך על סברת יד אחת, אלא כיון שבאו המים בתחילה מהכלי לידי - לא פסק מהן כח כלי.

אמנם בשלב השפשוף, המים עצמם נטמאים כיון שהם באים על שאר האצבעות כאשר אינם כבר רביעית בפועל, ולכן מקבלים טומאה. לכן צריך לחזור על אותה פעולה עם מים שניים ולכן צריך לחלק את המים שבמימיה לשניים ע"י שישפוך אותם בבי' שפיכות ובכל שפיכה ישפשו את הידים כדי להעביר את המים לכל חלקי האצבעות.

ז. בירור פסק תה"ד³²:

בבירור הבנת תה"ד את סברת ר"ת בתו"י - התיחסנו כבר לתשובה במלואה. תה"ד הסיק שיש להקפיד על בעיית הטומאה רק בשעת הנטילה אך לא לפני כן, כנראה משום שהמים בלאו הכי טמאים. דין זה נפסק בשמו ברמ"א³³. אך אם ידו רטובה בזמן שרוצה להתחיל בנטילה, המים הללו שעל ידו לכאוי נחשבים טמאים, ולא תועיל הנטילה לטהר מים אלו כיון שהנטילה מטהרת רק את היד, ויחזרו מים אלו ויטמאו את היד. מהמ"א יש לדקדק שאין זה כך. המ"א³⁴ מביא בשם הל"ח דין הנוטל מחבית שיש בצידה נקב ובו ברזא שצריך ללחוץ עליו כדי שיצאו מים. וז"ל: "כלי שנקב בשוליו ותחוב בו ברזא ודוחק אותו למעלה ויוצאים המים על ידו - שרי אע"פ שהברזא לחה ונוגע בו בידיו לית לן בה, כמש"כ סי' קס"י סוס"ע יא". כלו', אע"ג שנוגע בסתם ידו הטמאה בברזא הלחה, ולחות זו מחברת למים שבאים על ידו השניה - אין מים אלו נפסלים בכך, כיון שבסעי' הנזכר פסק הרמ"א את דין תה"ד הנ"ל, ובמקרה הזה הנגיעה במים היא לפני שהם מטהרים את היד.

המ"א מוסיף, וז"ל: "ומ"מ יש לחוש שלאחר שנטל הראשונה וחוזר ודוחק הברזא בידו הלחה נדבקו מים טמאים בברזא, וכשחוזר ודוחק בידו השניה - נטמאה מהמים הלחים, לכן ייטול רביעית כאחת". אך לכאוי גם אם נוטל רביעית בכל פעם היד שדחק עימה את הברזא בתחילה היא לחה מהברזא, וכשבא ליטול אותה יש עליה מים ואז צריך להקפיד על טומאתן. אלא צ"ל, שאע"ג שמים אלו נמצאים על היד בזמן תח"י הנטילה, מ"מ הם לא באו בגלל הנטילה ולכן הם לא נפסלים לנט"י על ידי טומאה. תה"ד פסל לנטילה רק מים שנטמאו מעצם תהליך הנטילה, ולא כל מים שנמצאו על היד בתח"י תהליך הנטילה. ההקפדה על הטומאה לא מתחילה בזמן קבוע, אלא מתחילה בעקרון

³¹ עיין שם.

³² תשובה רנט".

³³ סי' קס"י סעי' יא'.

³⁴ סי' קס"ב ס"ק י"ג.

קבוע: מים שהשתתפו בתהליך טיהור היד. אם מים אלו מביאים טומאה אזי זה סותר את עצם תהליך הנטילה שאמורה לטהר, ולכן צריך להקפיד על כך. לפיכך גם אדם שידיו לחות קודם הנטילה לא צריך לנגבם. אדם שיצא משירותים קודם שרצה ליטול ידיו לסעודה, שדינו³⁵ שישטוף ידיו באופן שאינו מועיל לנטוי ויברך אשר יצר, ואח"כ ייטול ידיו כדין לסעודה - לפי תה"ד הוא אינו צריך לנגב ידיו לאחר רחיצה ראשונה דכיון שהמים הללו לא באו מתהליך של נטילה - הם אינם פסולים לנטוי מצד טומאה.

אדם שנטל נטילה פסולה - מים שעל ידיו טמאים כיון שהם באו מתהליך של נטילה ואם נגע בנטלה או במגבת - לבא אחריו, אם נגע בנטלה או ניגב ידיו באותה מגבת כאשר עדיין לחה, יש מים טמאים על הידיים. לכן יש להשתדל ליטול ראשון במקום שנוטלים בו הרבה אנשים. מ"מ אפשר גם לסמוך על כך שרוב אנשים נוטלים לפחות עד קשרי האצבעות כעיקר הדין ונטילתם כשרה מעיקר הדין, אך ככל שמרובים האנשים כך יש יותר חשש שיש נטילה פסולה.

ח. דעת המחבר לגבי תה"ד:

המחבר לא מביא את דין תה"ד³⁶. בבדק הבית חולק על תה"ד הנ"ל. תה"ד עצמו אינו מקבל את סברת התו"י לגבי שפשוף יד בחבירתה, כיון ששם יש טומאה שנובעת מעצם התהליך של הנטילה. בדק הבית ג"כ לא מקבל את דין התוס' לגבי בעיית טומאה. שניהם מקבלים לכאוי את חידושו של ר"ת לגבי כח כלי. א"כ במה חולק בדק הבית על תה"ד?

כנראה שהוא חולק³⁷ עליו בעצם החידוש הנ"ל וסובר שבתהליך נטוי יש להקפיד על כל דיני טומאה, גם אלו שלא נובעים מעצם התהליך, כאילו משתמש במים טהורים³⁸. כך גם משמע מכך שנקט דוגמא ביד נטולה וטהורה שנוטלת יד שניה, ולא נקט ביד שלא נטלה אך אינה משתתפת באותו תהליך אלא כתחנת מעבר. לפי תה"ד אפשר היה שיד זו עצמה תהא טמאה ואעפ"כ היא לא תיפסול את המים שבתוכה כיון שאינם שם כדי לטהר אותה.

³⁵ שו"ע סי' קס"א סעי' א', מ"ב ס"ק ב'.

³⁶ בב"י מביא את תשובת התה"ד במלואה בסי' קס"א אות יב'.

³⁷ לא ברור מלשונו כיצד הבין את תה"ד. יתכן שהבין שתה"ד לא קיבל את תו"י רק לענין שיפשוף אך אפשר ליטול יד אחת ואפי' אם המים טמאים שרי ליתנם על ידו השניה. תה"ד עצמו ודאי לא סובר כך שהרי מים אלו טמאים מעצם תהליך הנטילה. מ"מ יתכן שבדק הבית הבין את תה"ד כך מישום שלא נחת לחידושו כיון שלא סבר אותו.

³⁸ ואם ירצה אדם לטעון שהב"י רק חולק על ההגדרה מתי מתחיל התהליך וסובר שתהליך הנטילה מתחיל כאשר לוקח אותם ע"מ ליטול ומאז צריך להקפיד אך לא לפני - א"א להוכיח שאינו סובר כך. מ"מ כיון שלא כתב חילוק זה בשום מקום, ואינו סובר כתה"ד - לא נראה לחלק כך בדעתו, ועל המיקל לפיו להביא ראיה. מ"מ פסק שו"ע כשאר הפוסקים שהיום אפשר ליטול מגוי ונידה, ומחלק כנראה בין טומאת ידיים, שלמענה ניתקנה נטוי, לשאר טומאות. ועי' ב"י סי' קנ"ט אות יב' ד"ה "ומ"ש רבינו דגוי".

ט. מח' בדין מים ראשונים להסרת חוצצים:

הראשונים כתבו שלפעמים אדם צריך לשפוך על ידיו שפיכה נוספת חוץ ממים ראשונים ושניים ע"מ להסיר חוצצים לפני הנטילה עצמה. מים ראשונים ושניים צריכים לבוא על יד נקיה מחוצצים. האם המים הללו חלק משיעור הרביעית? המחבר סבר שמים אלו הם חלק מהרביעית. וכ"פ בשו"ע³⁹ וז"ל: "הנוטל ידיו - שופך עליהם סבר שמים אלו הם חלק מהרביעית להסיר מהם הליכלוך וכל דבר שחוצץ, ואח"כ שופך עליהם פעם שנית... ואח"כ שופך עליהם פעם שלישית וכו'". והקשה עליו **בביה"ל**⁴⁰ דא"כ נפחת שיעור הרביעית קודם נטילה, ולכו"ע בעינן בתחיל הנטילה רביעית בכלי. וכתב **שהלבוש** הרגיש בזה, ותי' דהכל לצורך טהרת הידיים הוא, ולכן לא חשבינן שנפחת שיעור רביעית קודם נטילה, דגם זה חלק מהנטילה. אך הביה"ל סבר שכיון שמהתוס' ושאר ראשונים לא מוכח כב"י דיתכן שמים אלו צריכים לבוא מחוץ לשיעור רביעית, ובאופן פשוט מים להסרת חוצצים אינם חלק מהטהרה אלא רק הכנה - לכן לכתחילה יש להחמיר בזה. אך לכאוי אם מים אלו הם לא חלק מהנטילה א"כ בשעת הנטילה יהיו מים על היד ולכאוי היד מטמאה אותם, ולא הוזכר בשום מקום שצריך לנגב מים אלו. אלא שהביה"ל סמך על הקולא של תה"ד שמים שלא באו מהנטילה - אינם פסולים לנט"י מדין טומאה. לעומתו נדחק בזה הב"י, דלא כתוב בשום מקום לנגב לאחר נטילה זו, ולכן סבר שמים אלו צריכים להיות חלק מהרביעית ולכן הם אינם טומאה חיצונית ומים שניים מטהרים אותם.

י. סיכום:

1. בשעה"ד יש לסמוך על חידושו של ר"ת לפי הבנת המחבר ולא לפי הבנת הגר"א.
2. לנוהגים ע"פ הרמ"א יש להקפיד היום רק על טומאה שנובעת ממים שהשתתפו בתהליך הנטילה. ולנוהגים **כהמחבר** אין לסמוך על הקולא הנ"ל, אלא להקפיד על כל מגע של סתם ידיים במים כאלו המים טהורים.

³⁹ סי' קס"ב סעי' ב'.

⁴⁰ ד"ה "קצת".